

Hylkiöistä kansallisiksi esikuviksi

Ilkka Huhta, "Täällä on oikea Suomenkansa". Körttiläisyyden julkisuuskuva 1880–1918. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 186. Saarijärvi 2001. 287 s.

■ Ilkka Huhta on valinnut itselleen sekä vaativan että haastavan väitöskirja-aiheen. Hän ottanut tutkiakseen, miten oikein selittyy se, että "kiihkoilaisten harhateitä" kulkeneista körttiläisistä tuli se "oikea Suomenkansa", julkista kiitosta ja ihailua nauttiva kansanosia. Näin kuitenkin tapahtui heränneille, vieläpä suhteellisen lyhyen ajan kuluessa, siirryttäessä 1880-luvulta 1900-luvun alkuun. Miten se oli mahdollista?

Ongelmaa mutkistaa vielä muuttaman piirun verran se, että ne samat piirit, jotka aikoinaan eli 1830- ja 1840-luvulla olivat usuttamassa virkavaltaa heränneiden kimppuun, valjasivat itsensä 1880-luvulla niiden vankkureiden vetäjiksi, jotka saattelivat körttikansan myönteisen julkisuuden valokeilaan.

Kansalliset herättäjät sellaiset kuin Elias Lönnrot, J.L. Runeberg, J.V. Snellman ja Sakari Topelius ryhtyivät rajuun vastaiskuun, kun havaitsivat uskonnollisen herätyksen saavan säätyväkeä riveihinsä ja aikovan ratsastaa oman lehden kannattelemansa julkisuuteen. Juuri tuo pelko – tämä on al-

lekirjoittaneen käsitys, ei niinkään Ilkka Huhdan – siis körttien tunkeutuminen sielujen kalastajina mukaan säätyväen kannattelemaan julkisuuteen, pani varhaiset kansalliset herättäjät ja heidän tukijansa käyttämään julkisuutta liikettä vastaan ja todennäköisesti myös vihjauksin ja ilmiannoin auttamaan viranomaisia herätyksen nujertamisyrytyksissä. Körttiläisiä kuritettiin laajoissa oikeudenkäynneissä 1830- ja 1840-lukujen taitteessa. Säätyväki kiskaistiin liikkeestä erilleen arkkipiispan johtamassa manööverissä 1850-luvun alussa.

Liikkeen pääauktoriteettiin N.G. Malmbergin maine mustattiin niin perusteellisesti, ettei edes muuten peloton Ilkka Huhta uskalla ottaa kysymystä lähemmin tarkasteltavakseen. Heränneet painuivat julkisuudelta varjoon elämään hiljaista ja vaisua 'ukkojen aikaa'. Vielä vuonna 1890 puhuttiin herätysliikearvioissa "vähitellen haihtuvasta pietistisestä liikkeestä".

Tiedot körttiläisyyden kuolemasta osoittautuivat sitten ennenaikaisiksi. Juuri näiden samojen edellä mainittujen kansallisten suurmiesten työn jatkajat, niiden miesten työn jatkajat, jotka olivat laulaneet heränneitä suohon ja siinä pitkälti viranomaisten myötävaikutuksella onnistuneetkin, olivat 1890-luvun alkutaitteesta lähtien päävaikuttajia prosessissa, jossa heränneet kaivettiin esille unhojen yöstä ja tehtiin salonkikelpoiksi. Eikä vain salonkikelpoiksi. Ilkka Huhta osoittaa vakuuttavasti, että Juhani Aho ensimmäisenä yhdisti herännäisyyden kansallisen herätyksen yhdeksi aines-

osaksi. Se liitto piti. Se kytki körttiläiset ajan valtavirtaan ja saatteli heidät lopulta kansallisen liikkeen ylistellyksi ja kiitellyksi ydinjoukoksi. Huhta kirjoittaa: "(...) uuden suomenkielisen kirjallisuuden eturivin kirjailijana juuri Aholla oli keskeinen merkitys herännäisyyden historia- ja julkisuuskuvan muotoutumisessa 1890-luvulta lähtien." Ahon *Heränneitä*-teos ilmestyi 1894 mutta sitä oli lehtikirjoituksin pohjustettu jo vuodesta 1891 lähtien.

Mutta takaisin siihen, mikä tämän huiman kaaren suunnanmuutokset selittää.

Huhta korostaa ensinnäkin, että körttiläiset itse kantoivat kortensa siihen kekkoon, joka vankistuttuaan kohotti heidät ruohonjuurten hämärästä kirkkaaseen päivänvaloon. Wilhelmi Malmivaara, häväistyn herännäisjohtajan N.G. Malmbergin pappispoika, yritti ensin puolustaa isänsä mainetta – ja heränneiden varsin surkeaa mainetta ylipäätään – vuosina 1886–87 käydyssä julkisessa polemiikissa. Sen epäonnistuttua hän perusti (1888) liikkeelle oman lehden, *Hengellisen kuukausilehden*. Malmivaara otti tavoitteekseen kiillottaa tässä lehdessä julkaistujen kirjoitusten(sa) avulla herännäisyyden julkisuuskuvaan. Huhdan mukaan Malmivaara kamppaili erityisesti kahdella rintamalla: kuori kaksin käsin liikkeeltä lahkolaisuuden leimaa aina Siionin virsien seulontaa myöten ja korosti liikkeen yhteiskunnallista konservatiivisuutta. Näiden kahden tavoitteen varjoon jäivät rajankäynti ja erojen selkeyttäminen muiden herätysliikkeiden suuntiin.

Kustannusyhtiö Herättäjän perustaminen 1892 vahvisti tätä linjaa entisestään. Julkisuutta siis käytettiin mutta tällä kertaa liikkeen omien kannattajien toimesta sen hyväksi eikä vain sen vihamiesten kynänpiirroin sen vahingoksi. Juuri tämän tilanteen syntyminen vahvistaa, miten naulan kantaan Huhdan aiheenvalinta sattuu.

Malmivaaran strategia toi liikkeelle etuja mutta myös haittoja. Uskonnollinen radikalismi karisi körttien liepeiltä, mutta yhteiskunnallinen konservatiivisuus ajoi liikkeen vastakkain uuden Suomen rakentajien lipunkantajien kanssa. Moderni kirjallisuus – se erityisesti – joutui Malmivaaran lähettämien bannasalamoiden moukaroitavaksi. Kaikkalainen yhteistyö työväestön suuntaan leikkautui poikki jo varhaisessa vaiheessa. Herännäisjohto pyrki lähestymään fennomaniaa, mutta sitä ei juuri pantu merkille ennen kuin sortovuodet tulivat ja Mauno Rosendal asettui vastarintamiesten riviin kirjallaan *Sureeko Suomi Jumalan mielen mukaan*. Vaikka Rosendal haki tapahtuneeseen onnettomuuteen selitystä Jumalan aivoituksista ja ihmisten synneistä, kirjan julkaiseminen osoitti kuitenkin, että heränneet eivät tahtoneet jäädä sivuun kaikilla tahoilla aktivoituvasta autonomian puolestamisesta. Havainto lisäksi kulttuuripiirien myötämielisyyttä körttiläisiä kohtaan. Körttiläiset itse rohkaistuivat julkisuuden heille ripottelemista maukkaista hedelmistä niin, että tekivät kaksi uutta aluevaltausta julkisuuden vainioilla. He ryhtyivät kirjoittamaan he-

ränneitten historiaa sekä tarttuivat kynään hämmästyttävään maailmaa kirjoittamallaan kaunokirjallisuudella. Molemmat manööverit onnistuivat ällistytävän hyvin.

Varsinaisen suuren läpimurtonsa suomalaisen julkisuuden kaikkein pyhimpään körttiläiset tekivät kuitenkin vasta vuoden 1918 sodassa. Valkoinen puoli ei hevin korostanut etelän kartanoiden ja tehtaiden keskeisyyttä tukitaustassaan. Sen armeija identifioitiin mielellään paitsi talonpoikiin yleensä erityisesti vakaisiin ja luotettaviin körttiläisiin. Valkoinen nauha harmaasarkaisen körttimiehen käsivarressa takasi, että Jumalakin taisteli valkoisten puolella (s. 218). Valkoisen puolen propaganda tarttui aiheeseen, eikä sen ja sen manttelinperijäin ote kirkonnut ennen kuin joskus 1930-luvulla, talonpoikaismarssin ja Mäntsälän kapinan jälkeen.

Huhdan analyysi on vahvaa ja vakuuttavaa niillä kohdin, joissa hän laajentaa perinteistä teologista lähestymistapaa kirjallisuuden ja politiikan suuntiin, ottaa niillä lohkoilla tapahtuneet muutokset ja reaktiot huomioon. Uusi Varpion ja Huhtalan toimittama kirjallisuuden historia näkyy puuttuvan, samoin Kaj Häggmanin WSOY:n historia. Näihin puutteisiin teos ei kaadu, joskin mainituista kirjoista olisi ehkä ollut analyysissä hyötyä. Kun kirjoittajan ilmaisutyylillä on vielä täsmällistä ja rakenteiltaan hienosti soljuvaa, teos ansaitsee todellakin erityisen kiitoksen. Enempää ei voida väitöskirjalta kohtuudella vaatiakaan. Pariisi on aina yhden messun ar-

voinen, ei välttämättä kahden. Joku toinen voi kirjoittaa niistä asioista, jotka jäävät tästä kirjasta pois.

Kirja on monin kohdin niin stimuloiva ja ajatuksia herättävä, ettei arvostelija voi alan vastaista tutkimustyötä ajatellen jättää viittaamatta muutamaani ongelmakohtiin.

Yksi näistä on Huhdan ansiokkaasti rekisteröimä Savon herännäisyyden hiipuminen ja körttiläisyyden pohjalaistuminen liikkeen uuden nousun myötä. Näin tapahtui mutta miksi tapahtui. Huhta viittaa siihen, että lukutaitoisuus oli Pohjanmaalla yleisempää kuin Savossa, mutta pitää pääselityksenä henkilötasoa. Savolta puuttui Arvid Logrenin, Juho Malkamäen ja Taneli Rauhalan kaltaisia talonpoikia körttien seasta. ”Siksikin herännäisyyden pohjalaisuus korostui,” kirjoittaa Ilkka Huhta. Selitykset jäävät jonkin verran ohueksi ja niissä on jossittelun makua. Suuremman huomion kiinnittäminen Savon ja Pohjanmaan taloudellis-yhteiskunnalliseen kehitykseen saattaisi tuoda selkoa ongelmaan.

Toisen henkilötason selityksen kohtaamme kirjassa käsiteltäessä Mauno Rosendalin ja Wilhelmi Malmivaaran erilaisista valintaa suhteessa sortotoimiin. Edellinen liittyi passiivisen vastarinnan kannattajiin, Malmivaara lähti kirkon johtoa tässäkin mukailien myöntöväisyyksinjalalle. Tämä valinta ratkaisi samalla tuhansien körttiläisten puoluelinjan. ”Mikäli Malmivaara olisi julkisesti ilmaissut tukensa vastarintapolitiikalle, myös hänen johtamallaan kansanliikkeellä olisi ollut suurempi painoarvo”,

huokaisee Ilkka Huhta kuin lopputulokseen hivenen pettyneenä.

Molemmissa näissä tapauksissa Huhta siis näkee vaikutusketjun etenevän johtajista kansaan eikä päinvastoin. Kuitenkin esimerkiksi Etelä-Pohjanmaalla Malmivaaran olisi ollut vaikea valita toisin. Siellä vanhasuomalaiset saivat yli puolet annetuista äänistä myös mahtipitäjissä, joissa körttiläiset jäivät pieneksi vähemmistöksi. Nuorsuomalaisten menestys maakunnassa oli heikko; vahvin se oli köyhissä järvikunnissa ja Suomenselän hallapitäjissä. Vaikutus kulki siis alhaalta ylös, eikä päin vastoin.

Aivan viimeksi jää kysymään, mistä oikein kumpusi Juhani Ahon ja häntä seuraten pian muidenkin ajan merkkihenkilöiden kiinnostus heränneisiin. Riittävätkö kotoperintö ja kansallinen projektio selitykseksi? Tuskin sellaisinaan. Aho itse ei mitenkään henkilökohtaisesti tuntenut liikkeen vetoa, vielä vähemmän monet toiset liikkeestä kiinnostuneista tutkijoista ja taitelijoista. Juhani Aho oli ja pysyi nuorsuomalaisena intellektuellina.

Merkkillistä on, että muihin herätysliikkeisiin ei kohdistunut vastaavanlaista ulkopuolista kiinnostusta. Muut liikkeet eivät koskaan vastaavalla tavalla kuin körttiläisyys tulleet identifioituksi Suomen kansan sielun syvälliseksi heijastimeksi. On myös muistettava, että körttiläisyys on stimuloinut kirjallisuutta ja jopa säveltaidetta myöhemminkin, aikana, jolloin eivät enää mitkään suomalaiskansalliset projektiot olleet sa-

malla tavoin aktuelleja poliittisia voimia kuin 1890-luvulla. Miksi siis juuri körttiläisyys?

Ettei vain körttiläisten vahvalla omintakeisuudella ja jäljittelemättömyydellä olisi tässä tekoa. Juuri se, että he alkujaan tuomitsivat synniksi säätyläiskulttuurin tanssiaisineen, koreine vaatteineen ynnä mui-
neen – käänsivät sille karujen körttitakkien selkämysten – osoitti heidän tinkimättömän omaehtoisuutensa, heidän riippumattomuutensa ympäröivän maailman menosta. Se synnytti vihaa ja vastarintaa mutta se herätti myös uteliaisuutta. Oli kohdattu kansanryhmä, joka ei matkinut ylempiä ja pyrkinyt omaksumaan näiden arvoja ja käytöstapoja. Tavanomainen kuva arvojen leviämisestä ylhäältä hovista alas kansaan kääntyi körttiläisten kohdalla pääläelle. Millaisia oikein olivat nuo ihmiset, jotka kulivat tummissa ja jo silloin vanhakantaisissa talonpoikaisissa asuissa ja olivat osaansa tyytyväisiä?

Tässä katsannossa ei Wilhelm Malmivaara vaan hänen isänsä N.G. Malmberg ja Paa-
vo Ruotsalainen kannattajineen ja tukijoineen loivat sen perinnön, joka saatteli körttiläiset hylkiöistä sankareiksi.

Heikki Ylikangas